

SZÚCS TÍMEA

Zsidó kivándorlás Magyarországról Palesztinába 1945–1949

*Sorsfordító döntések – identitásválasztások*⁴⁷

Bevezetés

A II. világháború után a Magyarországon túlélő vagy a táborokban felszabadított zsidóság egy része a kivándorlás mellett döntött. Ez mindenki esetében egyéni elhatározás volt ugyan, mégis kimutathatók hasonló sajátosságok az okok, a döntést befolyásoló tényezők és a gyakorlati megvalósítás tekintetében. A kivándorlás főbb motívumainak feltárása fontos információkkal szolgálhat a II. világháború utáni magyarországi zsidóság helyzetével, gondolkodásmódjával, jövőstratégiáinak alakulásával kapcsolatban, elősegítheti a migráció folyamatának pontosabb és differenciáltabb bemutatását és jobb megértését.

Itt különösen fontos szempont a holokauszt után megrendülő „magyar zsidó” identitástudat további alakulásának kérdése. Az önzazonosság és az összetartozás tudat elemeinek változása, a kulturális értékrend fokozatos átalakulása, a hagyományok szerepének, fontosságának módosulása a Magyarországról való elindulástól egészen az új hazába, Palesztinába (majd Izraelbe) való megérkezésig, a beilleszkedésig, otthonteremtésig. A téma ilyen megközelítésben történő áttekintése hasznos adalékokkal szolgálhat nemcsak a magyarországi zsidóság migrációjával kapcsolatban, hanem a nemzeti önzazonosságtudat, a kulturális identitás szerepének, alakulásának, összetevőinek tekintetében is.

A téma választására főként a szerző Izraelben tett látogatása adta a motivációt, mely során több, Magyarországról elvándorolt zsidóval találkozott és ismerte meg történeteiket. Az érdeklődés a későbbiekben az egyéneken túl a teljes diaszpórára kiterjedt. A kutatás olyan kérdésekre adhat választ, melyek tudományosan meglehetősen szűkkörűen tárgyalt témának számítanak, mint például a kivándorlási folyamat (az indulás és az érkezés) komplex vizsgálata, valamint a magyarországi zsidóság beilleszkedése a palesztinai, izraeli társadalomba. Továbbá a II. világháborút túlélte zsidóság identitásának változására, a kivándorlás egyediségeire, a tipizálható sajátosságokra, mint az életkor vagy társadalmi státusz, illetve a főbb személyes motivációikra, melyek következményeként a kivándorlás mellett döntöttek. Ezen kívül a Magyarországról érkezők integrációja, a beilleszkedési sikeresség mértéke is a dolgozat kiemelt kérdései között szerepel.

A dolgozat meghatározó részét adja, s az alkalmazandó kutatási megoldások közül elsődleges, az elemzés. Ezen belül, az egyes elemekkel való hatáskapcsolatoknak, a

⁴⁷ Az írás alapjául szolgáló diákköri dolgozattal a XXXIII. OTDK Kultúra és Közösség szekciójában I. helyezést ért el a szerző.

folyamatokat befolyásoló tényezők törvényszerűségeinek, összefüggéseinek és okainak feltárása dominál. Ezen kívül, az egyik primer kutatási technika, az interjú is alkalmazásra került, mely az egyéni életutak és személyes élmények megismerésének az egyik legjobb módszere. A félig strukturált interjú egyfajta keretet ad, mellyel a legfontosabb részletekre fény derülhet, de lehetőség van bizonyos fokú szabadságra is, ami a téma egyedisége miatt szinte elengedhetetlen.

A zsidóság helyzete a II. világháború után

Társadalmi viszonyok és életkörülmények

A II. világháború befejeződését követően kettősség jellemezte ezeket az éveket. Egyrészt, politikai szempontból, ahol egyfajta morális koalíció volt kialakulóban a zsidókérdéssel kapcsolatban, részben nemzetközi politikai elvárás miatt, részben a hazai demokratikus berendezkedésből fakadó antidiszkriminációs törekvés következtében.⁴⁸ A magyar állam 1945-től egyfajta jóindulatú semlegességet tanúsított a zsidóság identitásának kérdésében.⁴⁹

Másfelől, a zsidókérdés a többségi társadalom részéről nem egyezett az állam álláspontjával. A háború után visszatért zsidók jogos fellépését tulajdonuk visszakövetelésére, voltak, akik a zsidó bosszú előszeleként értelmezték, a mélyponton lévő gazdasággal és a lakásnyomorral küzdő háború utáni országban. Az antiszemitizmus a keresztény középosztály köreiből is új értelmezést kapott, hiszen már nem tudtak támaszkodni a hatalom tekintélyére. Mivel a baloldal a hagyományos nemzeti intelligenciát, a középosztályt többnyire reakciónak tekintette, új, megbízható, képzett és szakmailag felkészült gazdasági vezetőkre, közalkalmazottakra, köztisztviselőkre volt szükségük, akiket a zsidóság soraiban meg is találtak. „Nem azért, mert aki zsidó, az megbízható, hanem mert aki zsidó, annak nem állt módjában kompromittálni magát a faszizmusban. [...] az előző rendszerben politikailag biztos nem volt tevékeny.”⁵⁰ A zsidó származású személyek egy része a holokauszt tapasztalatai, az üldözés, a csalódottság, esetleg a baloldali beállítottság révén, az új hatalommal való együttműködést kereste. Ez kiváltott bizonyos ellenérzést a társadalomban, főként a keresztény középréteg körében.⁵¹

A II. világháború utáni fegyverszüneti egyezmény előírta a magyarországi zsidóság diszkriminációjának megszüntetését, a zsidóellenes rendeleteket hatályon kívül helyezték, valamint tervezték a zsidóság kártalanítását, első lépésként egy segélyalapot hoztak létre megsegítésükre. Ez utóbbit azonban már nem sikerült megvalósítani. Ennek oka lehetett az ország gazdasági helyzete, mely ekkora háborús károkat képtelen volt megtéríteni. A zsidóság veszteségeire nem tudtak, nem akartak külön figyelmet fordítani. Ezen kívül általánosabb, társadalmi szintű felelősségvállalásra, illetve az új rendszerbe beépülők elszámoltatására sem került sor.⁵²

⁴⁸KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 42–44.

⁴⁹KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 41.

⁵⁰KENDE 1989. 44–45.

⁵¹ERDEI 2004.

⁵²BIBÓ 1990.

A munkaszolgálatokból, a gettókból, a védett házakból és a koncentrációs táborokból való szabadulás után hazatért magyar zsidók sok esetben nem találták a helyüket. Gyakori volt, hogy vagyontárgyaik, amiket hátrahagytak eltűntek, házaikat, lakásaikat lebombázták vagy már más vette birtokba. Sok esetben a régi tulajdonosok igényét saját lakásukra az új lakók visszautasították, hiszen ők sem tudtak hová menni.⁵³ Nem volt ritka, hogy aki a koncentrációs táborokban életben maradt, nem akart visszatérni anyaországába, amely kiszolgáltatta őt. Erről számolt be Chava Lustig és férje is: „Ahol meg vagy győződve, hogy te magyar vagy. [...] Elvisznek mindenkit, bezárnak gettóba, mindent elvesznek. És most nem a háborúról beszélek, hanem rólunk, zsidókról [...] Ahol nem vettek minket emberszámba [...] nincs ott egy perc maradnivalóm sem.”⁵⁴

Az ország újjáépítésében sem akartak részt venni azokkal az emberekkel, akik a háború előtt vagy alatt megfosztották őket vagyonuktól, ingóságaitól vagy nem tettek semmit azért, hogy mindez ne történhessen meg. Ezzel szemben állt Izrael állam megalakulásának gondolata, az „ösi földön”, mely a társadalmi veszteségeket, a család és az egzisztencia elvesztését, a magyar identitás megkérdőjeleződését a kivándorlók számára pozitív módon ellensúlyozni tudta, mert megadta nekik az összetartozás és az összetartás érzésének új lehetőségét.⁵⁵ A legmeghatározóbb tényező azonban a család elvesztése és a csalódottság volt. A vézskorszak után szinte nem volt olyan magyar zsidó família, aki ne gyászolta volna valamely hozzátartozóját. A gyökérvesztettség, a családi diaszpórák megritkulása, elvesztése, a magyarságuk kétségbe vonása is fontos befolyásoló tényező volt az ország elhagyásának fontolóra vételénél.⁵⁶

A magyarországi zsidóság a XX. században nyelvileg, kulturálisan, életmódjukat és szokásaikat tekintve egy erősen asszimilálódott csoportja volt a társadalomnak, azonban a vézskorszakot túlélők többsége számára ez a továbbiakban már nem volt járható út. A közös nemzeti múlt a sokkémények után, bizonyos mértékig idegenné és távolivá vált számukra. Mindezen tudati válság ellenére elmondható általánosságban, hogy a magyar identitás értékeivel nem lettek volna készek szakítani. Azonban a holokauszt után a magyar és a zsidó együttélés megkérdőjeleződött és jó időre megszüntette az integráció, a kettős identitáson alapuló együttélés lehetőségét.⁵⁷

Maga az üldöztetés, a gettóba zárás és a deportálás a zsidó származásúak ellen irányult, teljesen függetlenül a kultúrától, a felekezettől vagy a világnézettől. Ez egyfajta másság-élményt nyújtott a zsidóság számára, mely elválasztotta a nem-zsidóktól és megerősítette a mi-tudatot, a zsidósághoz való tartozást. Így a disszimiláció lehetősége, a teljes kiválás, mint menekülési és egyben új identitáskeresési mechanizmus is meghatározó magatartásmód volt.⁵⁸

⁵³PÉCSI – SZOBOTA 2014. 50–51.

⁵⁴CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁵⁵PÉCSI – SZOBOTA 2014. 227.

⁵⁶KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 96.

⁵⁷KOVÁCS – KASHTI – ERŐS 1992. 29–32.

⁵⁸KOVÁCS – KASHTI – ERŐS 1992. 29–40.

A kivándorlás gyakorlati megvalósítása

A II. világháború és a holokauszt sokkja után többekben megfogalmazódott az ország elhagyásának, a kivándorlásnak a gondolata. A Palesztina (1948. május 14. után Izrael) irányába történő kivándorlásban a legmeghatározóbb szerepet a cionista mozgalom töltötte be. Történelme visszanyúlik a II. világháború előtti időszakra, a mozgalom tagjai már 1927-től segítői és szervezői voltak a Palesztinába tartó magyarok kijutásának, azonban 1945 után éledt fel igazán a szervezeti élet. Az fiatal állam, Izrael hivatalos megalakulása előtt az illegálitás miatt hamis iratok gyártására is szükség volt, ezért titkos műhelyeket állítottak fel, ahol sokféle és nagy mennyiségű hamis papírt állítottak elő.⁵⁹

A mozgalom szervezői gyűléseket, felvonulásokat tartottak és alijára (zsidó származásúak Palesztinában, majd 1948. május 14. után Izrael államban való letelepedése) buzdították a fiatalokat. Ez a gyakorlatban Chava Lustig emlékei szerint a következőképpen valósult meg. Testvérével a várva várt felszabadulás után a legnehezebb periódusban találkoztak a cionista mozgalommal. Szüleik meghaltak, lakásukba más költözött be, egyik napról a másikra éltek, nem volt mit enniük. Osztálytársaik javasolták nekik, hogy „van nagyon jó bableves a Délbáb utcában”, ahol a Dror Habonim cionista szervezet gyermekotthona működött, akikről azelőtt soha nem hallottak. Tizenéves gyerekként azt látták, hogy ott a többiekkel együtt élhetnek, nem kell éhezniük, a csatlakozás egyfajta alternatívát nyújtott a kilátástalanságban. Csökkentette a II. világháború utáni kitiszított-ság érzését, és azt a reményt nyújtotta számukra, hogy a több hónapos szenvedés és magány után végre tartoznak valahová, egy közösséghez, melyet sajátjuknak vallhatnak. Lehetőséget adott a kiszakadásra egy olyan társadalomból, melyet sajátjukéknak tekintettek, melynek történelmét magukéknak vallották, kultúrájában és társadalmi szokásaiban szocializálódtak, és amelyben nagyot csalódtak.⁶⁰

A holokauszt után ezekkel az értékekkel és normákkal szakítani kívánó cionista mozgalom a régmúltat, az egykori „ösi földet”, Palesztinát, mint új hazát hirdette, melyre a zsidóság a jövőjét alapozhatja. Chava Lustigban és testvérében (csak úgy, mint több száz más reményvesztett zsidó fiatalban) a veszteség és a csalódottság az kivándorlás szándékát erősítette. A cionista ideológia addig teljesen ismeretlen világával azonban rövid időn belül teljes mértékben azonosulni tudtak. Később már ők toborozták a fiatalokat: házról házra jártak a romos Budapesten, héberül énekeltek olyan dalokat, amiket ugyan nem értettek, de ez segítette nekik összegyűjteni a család nélkül maradt zsidó gyerekeket.⁶¹

A kivándorlás gondolata főleg a fiatalabbak körében volt népszerű. Ennek legfőbb oka, hogy a vészkorszakot, a deportálást, a háború utolsó hónapjait nagyobb eséllyel az erősebb és egészségesebb fiatal generáció élte túl, így a zsidó populációban a háborút követő években az átlagosnál nagyobb volt ennek a korosztálynak az aránya. Szintén az említett csoport kitelepülését erősítette az, hogy saját családdal még nem rendelkeztek, így sokkal mobilisabbak voltak, mint a nagyobb családot eltartó idősebb generációk. Az önazonosságot még kereső fiatalabbak, az idősebb, már asszimilálódott generációval szemben, fogékonyabbak voltak más, addig ismeretlen hatások, kultúrák iránt. Így a pillanatnyi benyomások, aktuális tényezők na-

⁵⁹KOMORÓCZY 2012. 931.

⁶⁰CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁶¹KOMORÓCZY 2012. 936.

gyobb hatást gyakoroltak a gondolkodásukra, mint az átgondoltabb, kialakultabb önazonosságtudattal rendelkező idősebb korosztályra.⁶²

A fiatalabb generáció a társadalomnak az a része, amely leginkább képes az emigrációval járó terheket elviselni. Az említett tény az is megerősíti, hogy a cionista szervezetek, mint az elvándorlás főszervezői főleg azokat a fiatalokat gyűjtötték össze, akik részben vagy egészben elvesztették családjukat. A kivándorlás az ő esetükben egy radikális lépés volt, mely teljes szakítást jelentett Magyarországgal, a korábbi hazával, s mely igen kockázatos, de egyben kalandos út is volt, tele kiszámíthatatlan eseményekkel és veszélyekkel, melyre a fiatalok könnyebben vállalkoztak. Az idősebb, asszimilálódottabb, megmaradt tőkével rendelkező és döntően magyar identitását előtérbe helyező generáció más szempontokat tartott előrébb valónak, így sokan a maradás biztonsága mellett döntöttek. Ezt erősítette még, hogy a cionizmus a hagyományosabb értékeket képviselő polgárság tagjai számára kevésbé volt vonzó, számukra a palesztinai bizonytalan kibuc-élet (kibuc: Izraelben az önálló mezőgazdasági település egyik alapformája) kevésbé tűnt jó alternatívának.⁶³

A Palesztinába történő kivándorlás legnagyobb létszámú generációja a vészkor-szakot túlélő, illetve az antiszemitizmus elől menekülő zsidóság volt.⁶⁴ A statisztika oldaláról megközelítve, Stark Tamás kutatásai alapján 1939 és 1945 között 4 400 fő érkezett Magyarországról (ebből 3 926 fő nyilvántartásba vett bevándorló). 1946 és 1947 között közel 1 900 főről beszélhetünk, 1948-ban 3 800 fő, valamint 1949-ben 6 844 fő. Itt látható, hogy az 1946–1947-es adatok szerint igen alacsony a magyar bevándorlók száma. Ennek oka valószínűleg az, hogy a vészkor-szakot túlélő zsidóság helyzete stabilizálódott, és elkezdtek építeni új életüket a gazdaságilag lassan erősödő Magyarországon, így a kivándorlás már egyre kisebb mértékben szerepelt terveik között.⁶⁵

Azonban 1948-tól a kivándorlók száma újra növekedni kezdett. Ennek oka a diktatúra fokozatos kiépülése, az állampolgári jogok korlátozása, a magántulajdon államosítása, a polgári rétegek fokozódó üldözése, illetve Izrael állam megalakulása. Feltehetően az utóbb felsorolt okok sok embernél megadták a végső lökést az ország elhagyására. Karády Viktor kutatásai szerint 1948. május 15. és 1949. december 31. között 10 307 fő hagyta el Magyarországot.⁶⁶

Az új haza

A zsidó állam születése

A II. világháború kitörésétől a Palesztinában élő cionisták elsődleges célja volt, hogy létrehozzák saját államukat, azonban a terület tényleges birtokosa Nagy-Britannia volt, amely az ország létrejöttét nem támogatta. Az angolok aktuális bevándorlási politikájukon semmiképp sem akartak változtatni, hiszen a németek elleni harc sokat rontott

⁶²KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 107–108.

⁶³Uo.

⁶⁴OLOSZ 2015. 145.

⁶⁵STARK 1995. 102.

⁶⁶KARÁDY – KENDE – KOVÁCS – SANDERS – VÁRDY 1984. 102.

anyagi helyzetükön, és nem kívántak lemondani a közel-keleti olajmezőkről. Ezek az arabok fennhatósága alá tartoztak, akik a zsidókkal folyamatos konfliktusban álltak. Így, ha Nagy-Britannia támogatja a zsidók bevándorlását, az még súlyosabb zsidó–arab konfliktust szülhet, ami hatással lett volna baráti kapcsolataikra az arab világgal.⁶⁷ A kvóták betartása érdekében a britek az Európából érkező hajókat igyekeztek visszafordítani, vagy ciprusi internáló táborokban helyezték el a bevándorolni akarókat.⁶⁸ A brit politikában 1947-ben változás állt be a Palesztina feletti ellenőrzés kérdésében, így az új állam alapítására törekvő zsidó politikai erőkkel való együttműködésre volt szükség.⁶⁹

Míndezen után, pár nappal a brit mandátum lejártá után, 1948. május 14-én David Ben-Gurion felolvasta a Függetlenségi Nyilatkozatot, és kikiáltotta Izrael függetlenségét. Az új állam már szabadon beengedhette a menekült zsidókat szállító hajókat. Mindezek után az új ország elsőrendű politikai célja az új bevándorlók (aliják) összegyűjtése volt.⁷⁰ Az épülő zsidó állam szervezeteit és intézményrendszerét a korábbi kivándorlók által 1929-ben alapított Zsidó Ügynökség alapozta meg (Palesztina de facto kormánya), melynek akkori legfontosabb célja a palesztinai zsidó közösség megszervezése volt.⁷¹ A korábban érkező alijázók megteremtették az állami struktúra keretét, és nem utolsósorban a szellemi élet alapjait, majd a holokauszt utáni bevándorló zsidó tömegekre várt, hogy a későbbiekben egységes erővel építhessék tovább az új államot.⁷²

Körülmények és kihívások

A vészkorszak után érkező, különböző nemzetiségű tömegek többségében a szülőföldről, a korábban a hazájuknak tartott országból való menekülés és kitaszítottág miatt döntöttek a zsidó állam mellett (ellentétben a korábbi „önkéntes” bevándorlással). A cionizmus legfőbb célja az „ösi földön” alapított hazában a zsidóság egészének összegyűjtése volt, mely a holokauszt után és annak következtében megvalósulni látszott, az állam lakossága nagymértékben növekedni kezdett. A bevándorlók döntő többsége holokauszt túlélő volt, illetve a környező arab országokból a háborús helyzet és a kiközösítés miatt áttelepült zsidóság.⁷³ Megjegyzendő, hogy ezzel egy időben több százezer arab hagyta el Izraelt. A függetlenség kikiáltásakor az ország lakossága közel 650 000 fő volt, 10 évvel később már közel volt ez a szám a 2 millió főhöz.⁷⁴ Azonban ezek a tömegek már komoly nehézségek és új feladatok elé állították az izraeli vezetést, hiszen ekkora mértékű bevándorlásra a fiatal állam nem volt felkészülve. Sok esetben a beáramló zsidóságot sátor táborokban, vagy a régi palesztin falvakban helyezték el átmenetileg.⁷⁵

A független állam kikiáltása után az ország építéséhez nemzetközi elismerésre és pénzre is szükségük volt. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió után az európai és Európán kívüli országok is lassan elismerték az önálló államot. Pénzügyi támogatást pedig a

⁶⁷JOHNSON 2011. 625.

⁶⁸STARK 1995. 93.

⁶⁹JOHNSON 2011. 627.

⁷⁰JOHNSON 2011. 625–631.

⁷¹OLOSZ 2015. 141.

⁷²KOMORÓCZY 2012. 974.

⁷³ERDEI 2004.

⁷⁴RAJ 1995.

⁷⁵Israel's 65th anniversary... 2013.

világ különböző pontjain élő módosabb zsidók, a cionista szervezetek, a német jóvátétel és az amerikai bankok kölcsönei biztosítottak az új állam számára.⁷⁶

A kivándorlók számára a háború nehézségei után a megpróbáltatások nem értek véget, hiszen az esetek többségében a több hónapos vándorlás után érkeztek meg az új hazába, ahol új életüket a semmiből kellett felépíteniük egy frissen alakult országban. Az új állam elsődleges célja volt a különböző országból érkezett bevándorlók integrálása, azonban ezt nagymértékben befolyásolták a különböző csoportok egyedi sajátosságai, melyek segíthették, de sok esetben nehezíthették is az integrációt. A II. világháború utáni egységes, közös kultúrával rendelkező Izraelról aligha beszélhetünk. Az újonnan bevándorlók saját nyelvüket szívesebben használták, az államnyelvként elfogadott héber sokáig háttérbe szorult.⁷⁷

Bár a magyar zsidóság nagy része nem mezőgazdaságból élt és nem volt nagyobb termelési tapasztalata, de a cionista mozgalom igyekezett felkészíteni a kivándorlókat a kibuc-életre, táborokat szervezett, ahol a tagokat felkészítették, és átképezték őket a távoli telepes életre, hogy a kitelepülés után a kibucokban is helyt álljanak. Így az érkező magyarság tagjai a mezőgazdasági települések kialakításában az egyik vezető szerepet betöltő csoportként tartják számon.⁷⁸ Ennek a feltételezések szerint az az oka, hogy a kivándorlás előtti cionista mozgalom egyik ideológiája volt Magyarországon, hogy az új hazát csak fáradtságos munkával lehet felépíteni, melynek eszköze a kibuc-mozgalom.

Másik fontos tényező, hogy az európai bevándorlók azt a szemléletet hozták magukkal, hogy akié a föld, azé az ország. Izrael állam területén rengeteg szabad, kihasználatlan földterület volt, melyet főként az elűzött arab előkelők és az arab lakosság hagyott maga után, melyet saját kézbe kellett venni. A Magyarországról kivándorló városiak régi hazájukban a II. világháború előtti időkben nehezen jutottak földtulajdonhoz, illetve ezt a zsidótörvények során elidegenítették tőlük. A földtulajdon kitüntetett szerepe miatt Kelet-Európában a föld nélkülség is kelthetett egyfajta „gyökértelenség” érzést, mely az új államban a földhöz való viszonytal (az Ígéret Földjéből való részesedéssel) megváltozhatott. Ez nem csupán megélhetési kérdés volt, bizonyos mértékig szimbolikus és identitást erősítő szempont is.

Kiemelendő, hogy a magyar zsidóság beilleszkedése a kezdeti időszakban lassan zajlott, hiszen erős volt a Magyarországról hozott kultúrához és identitáshoz való ragaszkodás. Kulturális életüket magyar nyelven élték, több tíz periodikájuk, újságuk jelent meg kizárólag magyarul az 1950-es évek közepéig. A héber nyelvet beszélők száma a magyar anyanyelvűek körében 5% volt 1953-ban.⁷⁹

A magyarság részéről a Hitachdut Olé Hungaria vállalta magyar ajkú bevándorlók megszervezését. A szervezet célja más az 1920-as évektől – a magyar anyanyelvű bevándorlók beilleszkedésének segítése, kapcsolatok kialakítása és fenntartása a magyar és más nemzetiségű zsidó közösségek között. Az 1950-es évektől feladatkörük nagymértékben megnövekedett. Segítséget nyújtottak a bevándorlók olyan problémáiban, mint a lakáskérdés, a nyelvtanulás, az álláskeresés és a közösség érdekeinek képviselése, vala-

⁷⁶SZABÓ 2004. 157–158.

⁷⁷OLOSZ 2015. 150–151.

⁷⁸OLOSZ 2015. 148–150.

⁷⁹OLOSZ 2015. 151.

mint az egyik legfontosabb feladata a magyar diaszpóra integrációjára irányult az izraeli társadalomba, hiszen ennek igencsak híján volt az új bevándorló csoport.⁸⁰

Identitás-stratégiák és egyéni sorsok

A rendelkezésre álló adatok alapján nehéz teljes képet adni az Izraelben élő magyar származású lakosság integrációjáról, annak nehézségeiről, identitásának változásáról, az új élet kezdetéről és beilleszkedésük mai helyzetéről. Ezen a téren feltétlenül további kutatásokra van szükség. Az egyéni életutak ismerete azonban nagyban segíthet közelebb kerülni az események, a változások megértéséhez. Ezért a következőkben felidézzük az 1948–1949-ben Izraelbe vándorolt néhány magyar rövid, személyes történetét.

Rónai András:

„Izrael az egyetlen hely, ahol nem fenyeget veszély, hogy bármikor másdrangú állampolgár leszek.”⁸¹

A kivándorlása előtt híres magyar gyerekszínész volt, a Valahol Európában című darabban játszotta Ficsúr szerepét 1947-ben. Azonban a II. világháború után kialakuló rendszerrel kapcsolatban voltak kivételalói: „ha valaki egy fuldokló embert kiment a vízből, akkor azt szépen meg kell köszönni, de nem kell, hogy az illető egy életen keresztül a megmentőjének a rabszolgája legyen”⁸² – ezzel utalva a zsidóság szovjet „felszabadítására”. 1949 márciusában úgy döntött, hogy elhagyja Magyarországot és Izraelbe vándorol. Ekkor 17 éves volt, az új országról aligha tudott, a héber nyelvről pedig az imádkozás jutott eszébe, el sem tudta képzelni, hogy egy ország államnyelve lehet. Az új hazában egy Názáret melletti kibucban kezdett dolgozni, ahol gőzkalapáccsal vágta a lyukat villanyoszlopoknak. Ezután az Izraeli Véderőhöz csatlakozott, ahol öt háborúban vett részt, többek között Libanonban. Katonatársainak pedig már akkor híres magyar költők héberre lefordított verseit szavalta. Miután az államnyelvet tökéletesen elsajátította, viszatérhetett eredeti hivatásához a színészethez, s az izraeli Nemzeti Színház művésze lett.

Az új hazában megtalálta számításait, de magyarságát nem feledte, igyekezett a két ország közötti kapcsolatokat fejleszteni, amiért számos díjat és kitüntetést vehetett át: Izraelben már 1973-ban megkapta az Izraeli Állami Díjat, mint „Az év színésze” és a Herzl-díjat 1972-ben. Magyarországon erre csak a rendszerváltozás után kerülhetett sor, ahol 1992-ben megkapta a „Pro Cultura Hungaricát” és a Magyar Köztársaság Érdemkeresztjét 1998-ban. 2004-ben hunyt el Izraelben.

Rónai András azok közé tartozott, akik ellenére, hogy beilleszkedtek az új társadalomba és annak elismert tagjai lettek, nem feledték, honnan jöttek, magyar identitásukat megőrizték. Rendszeresen látogatott Magyarországra és építette a két ország közötti kulturális kapcsolatot.⁸³

Deutsch Péter:

„Mindig nehezebb és nehezebb az emlékezés.”⁸⁴

⁸⁰OLOSZ 2015. 151–152.

⁸¹PÉCSI – SZOBOTA 2014. 91–96.

⁸²PÉCSI – SZOBOTA 2014. 94.

⁸³PÉCSI – SZOBOTA 2014. 91–96.

⁸⁴DEUTSCH PÉTER személyes közlése

11 éves korában, 1949-ben érkezett az akkor már független Izraelbe testvérével. Kiutazásuk előtt is tisztában voltak vele, hogy egy kibucban fognak élni. Haifa és Csfát között egy kis mezőgazdasági közösséghez csatlakozott, ahol Deutsch Péter azóta is él. Egész életében ott dolgozott mezőgazdasági és ipari munkákat végezve nyugdíjba vonulásáig. Nevét héberesítette, a nyelvet tökéletesen megtanulta, a magyart teljesen elfelejtette, a saját bevallása szerint egy szóra sem emlékszik. A kinti élete során nem törekedett arra, hogy magyar származásúakkal tartsa a kapcsolatot. Az országhoz saját bevallása szerint annyi köti, hogy itt született és van egy magyar útlevele, de a Magyarországra látogatás lehetőségével soha nem élt. Családja népes, két felesége volt, 4 gyermeke, 17 unokája van és még két születendő unoka van kilátásban.

Deutsch Péter esetében kivándorlása után az izraeli élet új lehetősége feloldotta Magyarországhoz való kötődését. Olyannyira, hogy évtizedek óta nem beszélte régi anyanyelvét, melyet már elfeledett, a magyarsághoz való kötődésének szinte egyetlen bizonyítéka a magyar útlevél.⁸⁵

Groszmann Szilvia:

„...van állampolgárságom és otthonom, és azóta érzem teljes embernek magam.”⁸⁶

A II. világháború előtt, mint büszke magyar élt, és nem tudta felfogni, megérteni a holokausztot. A legrosszabb számára az volt, hogy ezt főként a saját hazájuk honpolgárai tették vele, akik a későbbiekben nem lettek felelősségre vonva. Az országgal szemben azonban nem érez semmiféle haragot. 1949-ben vándorolt ki Izraelbe, itt ment férjhez, itt születtek a gyerekei, ezt vallja hazájának. Izraelben is folyamatosan háború van, senki sincs biztonságban, de az ország folyamatosan fejlődik és épül, nem utolsó sorban pedig itt nem érzi magát másodrangú állampolgárnak. Rengeteg országból érkeztek ide emberek, de mégis össze tudtak fogni és képesek voltak felépíteni egy új országot a semmiből. Számára a háború után nem is volt kérdés, hogy mely országot válassza új hazájának.

Groszmann Szilvia azok közé tartozik, akik csalódottságuk miatt az új élet reményében vándoroltak Izraelbe. Itt megtalálta számításait, ezt az új, fiatal országot vallja hazájának, melyet nagy munka árán épített fel együtt a többi bevándorlóval.⁸⁷

Avri Róbert Shacham:

„Én még magyarul álmodok, de a gyerekeim már izraeliek.”⁸⁸

Nem tudott napirendre térni a megaláztatásokon, egy kedves barátján keresztül megismerkedett a cionista mozgalommal, ami gyógyírt jelentett a számára. „A történetek logikus következménye volt, hogy a zsidó népnek nem szabad többé gazdanépek között élnie. Saját országában kell, hogy ura legyen sorsának.”⁸⁹ 1949-ben vándorolt ki Izraelbe, a szülei pedig fél év múlva követték őt. Ahogy a legtöbben, ő is kibucban kezdett dolgozni és hat év után a városba költözött. 1962-ben eldöntötte, hogy visszalátogat gyerekkora színhelyeire. A magyar néppel kapcsolatban nincs benne harag, mindent imád, ami-

⁸⁵ DEUTSCH PÉTER személyes közlése

⁸⁶ PÉCSI – SZOBOTA 2014. 227–228.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ AVRI 2004. 41.

⁸⁹ AVRI 2004. 40.

től magyar a magyar és a gyökerei innen erednek, Budapest pedig a legszebb város a szemében. Ezzel együtt mindenben izraelinek érzi magát és borzasztóan büszke hazájára.

Avri Shacham ma családjával Tel Avivban él, foglalkozása technikai írás, szerkesztés, fordítás. Amikor teheti, Magyarországra látogat, több rokona él itt, szereti Budapestet, de a hazájának már Izraelt vallja.⁹⁰

Chava és Josef Lustig:

„Nekünk a kibuc talán még fontosabb volt, mint az ország, hogy együtt, barátok, megteremtsünk valami újat.”⁹¹

Megérkezésük után a Kfar Giladi kibucba indultak társaikkal, a budapesti mozgalom tagjaival. Dolgoztak, építették közösségüket, de később kiváltak és felépítették saját, új kibucukat, a Bet Haemeket, kemény munkával és rengeteg kitartással. Mivel körülöttük mindenki magyarul beszélt, úgy érezték, hogy ebbe a sokszínű társadalomba csak akkor tudnak beilleszkedni, ha az állam nyelvét is megtanulják, amire a magyar társak között nem sok esélyük volt, így úgy döntöttek, hogy Cfát városába költöznek. Hosszú, fáradtságos munkával, megteremtették egzisztenciájukat. Évtizedekig nem, vagy csak nagyon ritkán beszéltek magyarul. Két gyermekük született, a magyar nyelvet egyiküknek sem tanították, szánt szándékkal.

Véleményük a bevándorlásról és a beilleszkedésről a következő volt: az új bevándorlókat az állam segítette, támogatta, viszont ezért cserébe a bevándorlónak is meg kellett mindent tennie, hogy boldoguljon és beilleszkedjen az új társadalomba. Elengedhetetlen volt a nyelv elsajátítása és sok esetben új foglalkozást is kellett tanulniuk, hogy érvényesülni tudjanak az új világban. Sokan a kibucban nem tudtak megküzdeni a beilleszkedés nehézségeivel és visszavágytak Magyarországra. Több ilyenrel találkoztak, és általánosságban is elmondható, hogy ezek az emberek amint lehetőségük nyílt rá, visszatértek Magyarországra.⁹²

Mindketten az oktatás területén dolgoztak, azt hivatásuknak tekintették. Nyugdíjas korukban úgy érezték, hogy tapasztalataikat és emlékeiket szeretnék megőrizni és átadni, melyből a későbbiekben kialakították a Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeumát. Önmeghatározásukat és identitásukat a későbbiekben is befolyásolta magyarországi zsidó mivoltuk, és magát a kivándorlást is az életük fontos részének tartják. Ennek átadása a következő generációk számára is fontos hagyomány lehet. Múzeumuk 1990-től nyitva áll az érdeklődők és kutatók számára egyaránt. Az alapítói Josef és Chava Lustig izraeli magyar barátaikkal gondozzák a múzeumot, annak vezetését fiukra, bízták, aki a magyar-izraeli kulturális kapcsolatok elősegítése érdekében sokat tesz. Chava és Josef Lustig közös életüket több év kemény munka után építették fel, mely meg is hozta a gyümölcsét, szakmájuk és a társadalom elismert tagjai lettek.⁹³

Voltak, akiket a holokauszt sokkja és a kivándorlás lehetősége radikálisan szembefordított korábbi hazájukkal, és tudatosan igyekeztek megválni korábbi hagyományaiktól, nyelvüktől, kulturális sajátosságaiktól, identitásuktól – egyúttal igyekeztek minden

⁹⁰AVRI 2004. 41.

⁹¹CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹²CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹³CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

szempontból asszimilálódni új hazájukban, új közegükben, új önazonosságot építettek, megtanulva, elsajátítva, átvéve, felvállalva az új kulturális sajátosságokat.⁹⁴

Voltak azonban köztük olyanok is, akik, a sikeres beilleszkedés, az új haza megtalálása után rövidebb vagy hosszabb idő elteltével ismét fontosnak érezték életük magyarországi szakaszát, magyar kapcsolataikat és különböző módon ismét fontosabbnak tekintették korábbi identitásuk addig háttérbe szorított elemeit.⁹⁵ Más szemléletet képviseltek azok, akik igyekeztek beilleszkedni, és eredményesen integrálódtak az új társadalmi közegben, de magyar gyökereiket nem akarták elfelejteni. Így személyes kapcsolattartással, vagy foglalkozásukkal járó jószolgálati tevékenységgel a két ország, a két kultúra közötti kapcsolatokat építették.⁹⁶

Végezetül jellemző volt a kivándorló zsidók egy csoportjára, hogy az új haza választása elsősorban a biztonságról szólt. A többnyire az idősebb korosztályokhoz tartozó, különösebb felkészülés nélkül kivándorló, a közel-keleti viszonyok, környezet, számukra sokban idegen kulturális hatások közepette a magukkal hozott kultúrába kapaszkodtak, ez erősítette a kisközösségüket, ez teremtett számukra ismerős közeget. Az állampolgári választás (politikai identitás) ez esetben egy ideig bizonyos mértékben ellentétben állt a kulturális értékeikkel, kulturális identitásukkal, ami lelassította az integrációt, számos problémát vetett fel. A később visszatelepülők többsége is ezek közül került ki.⁹⁷

Összegzés

A dolgozat középpontjában a zsidó identitás változása áll a II. világháború után, 1945 és 1949 között Magyarországról Izraelbe vándorolt magyar zsidóságot fókuszba helyezve. Kiemelten tárgyalva a kivándorlás mellett döntők legfontosabb motivációit, a magyar politika és a cionista mozgalom szerepét ebben az időszakban, valamint a magyar zsidóság beilleszkedését az új hazába. A téma feldolgozása, a zsidóság identitásalakulásának tárgyalása során a felhasznált szakirodalom mellett fontos megközelítés az egyéni sorsok, személyes momentumok, döntések bemutatása, amely a kérdéskör árnyaltabb, hitelesebb elemzését teszi lehetővé, és ennek a feldolgozásnak az egyediségét is adhatja.

A háborút túlélte zsidóság soraiból főként a fiatalabb, lazább társadalmi kötődéssel, még ki nem épült életpályával, kimerítő önazonosságtudattal bíró generáció volt fogékony a kivándorlás gondolatára, az idősebb, már egzisztenciával, családdal, és kialakultabb nézetrendszerrel rendelkező réteg azonban kevésbé. A legfőbb támogató szervezet, mely a kivándorlás gyakorlati megvalósítását vállalta magára a cionista mozgalom volt. Segítséget nyújtottak az alijázóknak a kivándorlás gondolatának megfogalmazódásától az új hazába történő megérkezésig. Az ország elhagyásának leggyakoribb motivációi a család, az ingó és ingatlan vagyontárgyak elvesztése, a magyarságban való csalódottság, a diszkrimináció és az állampolgárságtól való megfosztottság érzése, illetve az 1948–1949-es időszakban az állampárti diktatúra fokozatos kiépülése volt.

⁹⁴DEUTSCH PÉTER személyes közlése

⁹⁵CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

⁹⁶AVRI 2004. 41.; PÉCSI – SZOBOTA 2014. 94.

⁹⁷OLOSZ 2015. 153–154.; CHAVA és JOSEF LUSTIG személyes közlése

A II. világháború utáni kivándorlók identitásával kapcsolatban elmondható, hogy magyar identitásukban egyfajta törést szenvedtek, azonban a zsidó identitásukban nagy mértékben megerősítette őket. Ez a változás közvetlen kapcsolatba hozható a kivándorlás fontolgatásával, illetve Magyarország tényleges elhagyásával. Az egyéni életutak megismerése egyfajta képet adhat arról, hogy Izraelben, a holokauszt után új életet kezdők többsége a Magyarországon való csalódását nem tudta elfelejteni. Voltak, akik teljes mértékben szakítottak a szülőföldjükkel, tudatosan igyekeztek elfeledni mindent, ami korábbi identitásuk része volt, és ami egykori hazájukra emlékeztette őket.

Mások, egy új haza megtalálása, egy új élet felépítése, új kötődések kialakulása mellett továbbra is önazonosságuk részének tekintették a magyar identitás elemeit. Elmondható, hogy akik sikeresen beilleszkedtek az izraeli társadalomba, magyarságuk további életükre nézve is meghatározó volt, azonban önmagukat, mint izraelieket definiálják. Az új hazába való beilleszkedés témakörét vizsgálva az egyéni életutak alapján, jól látható, hogy a bevándorlók többségének sikerült leküzdeni az akadályokat és felépíteni életüket az új hazában. Az identitás alakulása tekintetében azonban nem lehet egyik vagy másik momentumot kiragadni és általánosítani, hiszen minden kivándorló életútja más és más.

A dolgozat fontos történelmi tényekre világít rá, miközben az emberi természet változásait is vizsgálja, mely az írásban az egyéni sorsok bemutatásán keresztül jelenik meg. A téma érzékenysége és az iránta tanúsított érdeklődés miatt az objektív és a szubjektív látásmód, a személyes és az általános jellegzetességek elkülönítése sokszor nehéz feladatnak bizonyul. Mindez azonban további feltárára és elemzésre is ösztönözhet. A holokauszt után kivándorolt, új életet kezdő izraeli magyar zsidóság beilleszkedését, kultúramegőrzését és identitását vizsgálva számos olyan terület kínálkozik még, mely újabb kutatásokra adhat lehetőséget.

Felhasznált szakirodalom

AVRI RÓBERT SHACHAM (2004): *Itthon-otthon*. Szeged, Bába Kiadó.

BIBÓ ISTVÁN (1990): *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/373.html> (Letöltés: 2016. november 6.)

ERDEI ANDRÁS (2004): A magyarországi zsidóság migrációja (1945–1955) – Befejezetlen múlt. *Beszélő Online*, 9. évf., 4. sz., 69–78. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-magyarorszag-i-zsidosag-migracioja-1945-1955> (Letöltés: 2016. október 23.)

Israel's 65th anniversary – From pioneers present day (2013)

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2322735/Israels-65th-anniversary-From-pioneers-present-day-remarkable-pictures-struggle-celebration-Jewish-homeland.html> (Letöltés: 2017. március 17.)

JOHNSON, PAUL (2011): *A zsidók története*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

- KARÁDY VIKTOR – KENDE PÉTER – KOVÁCS ANDRÁS – SANDERS IVÁN – VÁRDY PÉTER (Szerk.) (1984): *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Párizs, Magyar Füzetek.
- KENDE PÉTER (1989): *Röpirat a zsidókérdésről*. Budapest, Magvető Kiadó.
- KOMORÓCZY GÉZA (2012): *A zsidók története Magyarországon II. (1849-től a jelenkorig)* Pozsony, Kalligram Kiadó.
- KOVÁCS M. MÁRIA – KASHTI, YITZHAK M. – ERŐS FERENC (Szerk.) (1992): *Zsidóság – identitás – történelem*. Budapest, T-Twins Kiadó.
- OLOSZ LEVENTE (2015): A magyar ajkú zsidóság helye az izraeli társadalomban In: FEDINEC CSILLA (Szerk.): *Terek, intézmények, átmenetek*. 138–159. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- PÉCSI TIBOR – SZOBOTA ISTVÁN (szerk.) (2014): *Kiálts rám! S fölkelek! Tanulmánykötet a holokauszt 70. évfordulója alkalmából*. Budapest, Hetek.hu Kft.
- RAJ TAMÁS (1995): *Izrael állam és a modern zsidóság*.
<http://www.zsido.hu/tortenelem/modern.htm> (Letöltés: 2016. november 1.)
- STARK TAMÁS (1995): *Zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után 1939–1955*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- SZABÓ CSABA (2004): Dokumentumok a zsidó kivándorlás történetéhez (1948–1953). *Levéltári közlemények*, 75. évf. 2. sz. 155-232.

Interjúalanyok:

CHAVA LUSTIG

JOSEF LUSTIG

DEUTSCH PÉTER